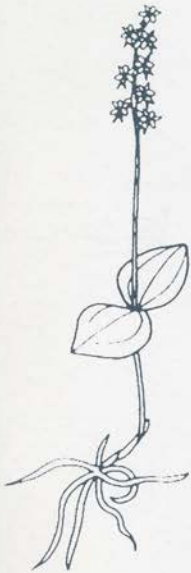

Listéra

1 - 2004

Jounegrænd-serien ¹⁶/₅₀

Enghumleblom

"Geum rivale"

26.6.03

Sigrid Nordsetog

TELEMARK BOTANISKE FORENING

LISTÉRA - Tidsskrift for Telemark Botaniske Forening
(NBF, Telemarksavdelingen)
19. årgang, 2004, nummer 1

*****

ADRESSER OG TELEFONER:

TELEMARK BOTANISKE FORENING, Postboks 25 Stridsklev, 3904 Porsgrunn
Postgirokonto: 0530 3890647. Foreningens e-mail-kontakt: a-jhalvo@online.no

Kasserer: Åse Halvorsen, Langerødvegen 4, 3719 Skien
Tlf.: 35 50 01 35

Styremedlem: Esther Broch, Oscars gate 53, 3725 Skien
Tlf.: 35 53 05 86

Styremedlem: Bjørn Erik Halvorsen, Utsikten 4, 3911 Porsgrunn
Tlf.: 35 55 42 57

Styremedlem: Christian Kortner, Berghammeren 6, 3727 Skien
Tlf.: 35 54 57 54

Styremedlem: Trond Risdal, Orionvegen 88, 3942 Porsgrunn
Tlf.: 35 51 29 69

1. Varamedlem: Grete Stendalen, Wettergreensveg 5, 3738 Skien
Tlf.: 35 59 43 73

2. Varamedlem: Anne Vinorum, Raskenlundvegen 29, 3928 Porsgrunn
Tlf.: 35 51 25 16

Floraatlas: Bjørn Erik Halvorsen, Utsikten 4, 3911 Porsgrunn
Tlf.: 35 55 42 57
Roger Halvorsen, Hanevoldvn. 15, 3090 Hof
Mobiltelefon: 41 50 54 12

*****

I redaksjonen:

Charlotte Bakke (e-post: kaa-ba@online.no)
Priscilla Hansen (e-post: peahans@online.no)
Liv Schiemann (e-post: lisc@frisurf.no)

Forsidebildet: Enghumbleblom. Akvarell av Sigrid Nordskog.

Baksidebildet: Vignett av Theodor Kittelsen.

ISSN: 0801 - 9460

MYRULLA PÅ LOMTJENNMYRENE

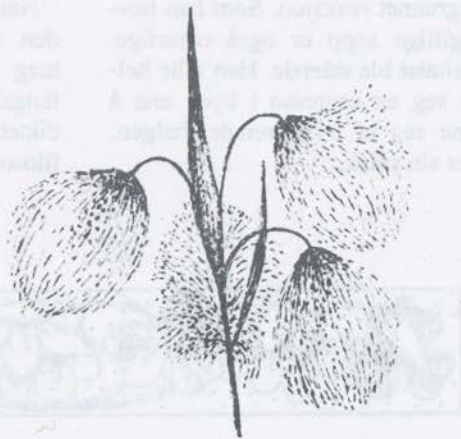
Dikt av Hans Børli

Skulle jeg, mot formodning,
bli salig
og komme i de saliges boliger,
da skal jeg si til erkeengelen:

– Jeg har sett noe
som var hvitere enn vingene dine, Gabriell!

Jeg har sett myrulla blømme
på Lomtjennmyrene

heime på jorda.

FRA REDAKSJONEN

Det som vanligvis omtales som natur, har rett og slett aldri fengslet meg nevneverdig. – Og videre: ... jeg må medgi at fjorder eller snødekkede vidder kan være pene. Men særlig interessante er de ikke. Naturen er simpelthen monoton og banal.

Dere tror vel ikke deres egne øyne! Hva er det som foregår i *Listéra*-redaksjonen? Nei, vi har ikke fått et virus i maskineriet. Sitatet stod faktisk i en av våre landsdekkende aviser en lørdag i november. Skribenten er filosof, forfatter og universitetslærer. At det går an! Stakkars mann, tenkte jeg etter å ha kommet meg etter første gjennomlesning. Av skjær uvitenhet går han glipp av de opplevelsene som trolig gir livet en spennende dimensjon for de fleste av *Listéras* lesere.

At han skulle provosere er åpenbart. Det han egentlig ville frem til var sin reaksjon mot all reklamebruk for „naturlige” produkter som påstås å være bedre enn „unaturlige”. Og det er vel en begrunnet reaksjon. Som han nevner, giftige sopp er også naturlige. Men sitatet ble stående. Han ville heller ta seg en espresso i byen enn å komme seg ut i naturen den helgen. – Hver sin smak.

Monoton? Banal? Naturen som er så mangfoldig, så uforståelig kompleks? Bare tenk på samspeilet mellom de forskjellige livsformene på jorden. Blomster og insekter, for eksempel: orkidéer som har utviklet ikke bare utseende men også lukt for å narre hver sin art av pollinerende veps; eller planter som har utviklet kjemiske stoffer som beskyttelse mot skadeinsekter. Beitende dyr og planter – hvor hadde vi fått maten vår fra uten disse? Lav som bryter ned stein i et tempo som vi i løpet av våre korte liv ikke greier å oppfatte. Fugler som klarer å navigere seg frem over halve kloden to ganger i året. Geologiske bevegelser som skyver opp fjell, og vær og vind som bryter dem ned igjen. Og ikke minst: menneskets nære forhold til naturen gjennom tidene, påtvunget fra starten, så eksperimenterende og utnyttende, frem til våre dager når folk kan glemme hvor avhengige vi er av naturen omkring oss.

Nei, uinteressant kan jeg ikke kalle den. Og det er uten tvil mange med meg som opplever naturen som fengslende og berikende. Les igjen diktet på foregående side! Man kan filosofere over mindre.

P.H.

SETT OG HØRT

- Jordbær – tegning av Helga Hjort:

- Mange av TBFs medlemmer er også aktive i andre friluftsforeninger. Årsprogrammet for hagelagene i Telemark for 2004 viser at flere bidrar der også. Noter dere følgende datoer og få med litt av det våre medlemmer driver med „på si"! Alle møtene begynner kl. 1900.

Bamble hagelag (Møtested: Bo- og servicesenteret, Falkåsvn., Stathelle)

17.02.2004 – Harald Stendalen om orkidéer

12.10.2004 – Anne K. Gundersen om urter og gammeldagse stauder

Porsgrunn hagelag (Møtested: Eidanger menighetshus)

01.09.2004 – Gunvor Bollingmo om sopp til farging av garn

Skien hagelag (Møtested: Hauges Minde, Lundegt. 15)

16.03.2004 – Roger Halvorsen om blåveis og andre anemoner

20.04.2004 – Anne K. Gundersen om urter til mat og medisin

16.11.2004 – Anne K. Gundersen om krydder og juletradisjoner

LØSNING BOTANISKE „NØTTER”

Av Charlotte Bakke

Takk for alle innsendte svar på oppgavene i botaniske „nøtter”, som stod i Listéra 2003 nr. 1. Det kom inn en del alternative svarløsninger som vi har godtatt som riktige. Disse står oppført i parentes. Vi beklager at oppgavene var feilnummererte, idet nr. 10 stod oppført to ganger.

Slik skulle det ha stått:**Riktige svar er:**

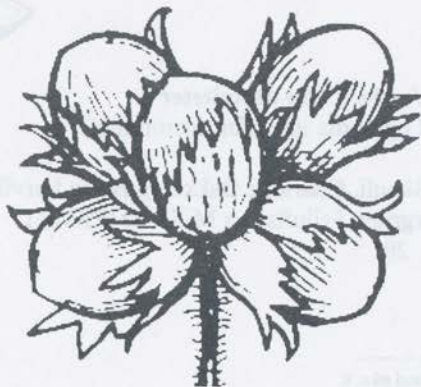
1) Mange + gammen	= Tusenfryd
2) Væske + fugl + E + >	= Blodstorkenebb
3) ”Litt av ei jente” + O	= Rypebær (venusspeil)
4) Gang + E + røre	= Svalerot
5) Gnager + E + bak	= Muserumpe (musehale)
6) Mørk + lys	= Natt og dag (nattlys)
7) II + kost	= Tomat
8) $\wedge$ + ur	= Toppklokke
9) M + Listera	= Tusenblad
10) Verktøy + få	= Sylarve
11) X + preposisjon + ikke	= Timotei

- 12) Nr. 1 + spiss = Abrodd (gulltorn, ahorn, gullpil)
- 13) To guttenavn – S = Oleander
- 14) O + hylster = Rundbelg
- 15) Vakker + egg = Fagerrogn
- 16) Farge + O + ha = Hvitsoleie
- 17) Pronomen + grønnsak = Vårkål
- 18) Dyr + E + støtte = Hjortetrøst (kattefot)
- 19) III + legemsdel + plante = Trefingerurt (trefingersildre)
- 20) Drikk + pulver + pronomen = Saftmelde

* * * * *

Vinner av konkurransen
ble Inger Hagen, Horten.
Bokpremie er tilsendt.

VILLBLOMSTENES DAG I TELEMARK

15. JUNI 2003

Antall deltakere til sammen: ca. 370

Bamble, Langøya Tid: 13-16

Start: Dampskipsbrygga i Langesund

Turledere: Kjell Kjær og Trond Risdal

Antall deltakere: 38

Drangedal, frodige enger og ller ved Brosdal

i Tørdal Tid: 13-16

Start: Brosdal hos Knut Brosdal

Turledere: Jan-Åge Pedersen og Jon Bjørn Bergane

Samarbeid med: Tørdal grendelag

Antall deltakere: 18

Fyresdal, Slystøyl Tid: 14-16

Start: P-plass v/Veum kyrkje

Turledere: Helge Kiland¹ og Øyvind Skar

Samarbeid med: Fyresdal Historielag

Antall deltakere: 51

Kragerø, den blomsterrike Langøy Tid: 10.30-?

Start: Ved Gatekjøkkenet i Kragerø

Turledere: Else Bjørg Finstad og Tor Erik Brandrud

NB! Spleis av taxibåt

Samarbeid med: Kragerø og Oppland Turistforening,

Skåtøy Historielag

Antall deltakere: 36

Porsgrunn, Mule Varde. Ulike aktiviteter

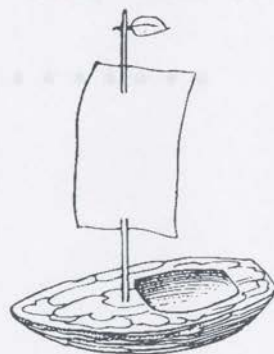
Tid: 10-17 (valgfritt oppmøte innenfor tidsrommet)

Start: Mule Varde

Turledere: Øyvind Skauli, Charlotte Bakke og Bjørn Lervik

Samarbeid med: Porsgrunn Friluftsliv- og Miljøråd (PFMR)

Antall deltakere: ca. 20

¹ Se rapporten til Helge Kiland på s. 8.

Sauherad, kulturlandskap Sauherad kyrkje - Nes kyrkje Tid: 11-18

Start: Sauherad kyrkje

Turledere: Odd Vevele og Ester Broch

Samarbeid med: Telemark kyrkjeakademi; Bø, Gvarv og Notodden turlag,

Sauherad kommune

Antall deltakere: 70

Siljan, Opdalen - Hogstad kraftstasjon

Tid: 11-14

Start: Opdalen skole

Turledere: Harald Stendalen og Unni Vestby

Antall deltakere: 85

Skien, frodige lier i Mælum Tid: 13-16

Start: Idrettsbanen i Mælum

Turledere: Trygve Aspheim og Christian Kortner

Samarbeid med: Mælum historielag

Antall deltakere: 53

VILLBLOMSTENES DAG 15. JUNI 2003

Fra referatet i Blyttia 61(3), 2003

NB: Der står et sammenfattende referat over alle turer i Norge, men tallene stemmer ikke helt med dem som er nevnt ovenfor.

I Norge ble det arrangert 76 turer. Det er færre enn i fjor, da det ble arrangert 94 turer, men antall deltakere var i år høyere: 1477 personer mot 1317 i fjor.

I Telemark ble det arrangert åtte turer med totalt 394 deltakere. Korrigerer vi antall deltakere mot fylkets folketall, kommer Telemark ut som ubestridt best, med 24 deltakere pr. 10 000 innbyggere (i fjor: 18 pr. 10 000 innbyggere).

De best besøkte enkeltturene var (bare et utvalg som er relevant for Telemark nevnes her): Opdalen, Siljan med turledere Unni Vestby og Harald Stendalen (ca. 100 deltakere), Sauherad med Odd Vevele og Ester Broch (70 deltakere) og Fyresdal, Slystøyl med Helge Kiland og Øyvind Skar (58 deltakere).

Som i fjor var samarbeid med historielag etc. en sikker oppskrift på stor tilstrømming, i tillegg har både lokal (på initiativ av turlederne selv) og regional markedsføring via oppslag, plakater, annonser og omtale hatt stor betydning. Enkelte turledere laget egne plakater, og noen laget også materiell (lister over forventete funn, kart, områdeomtale), som de delte ut til deltakerne.

VILLBLOMANE SIN DAG I FYRESDAL

15. juni 2003

Av Helge Kiland, Fyresdal

Arrangementet var i år eit samarbeid med Fyresdal sogelag.

Turmålet var den gamle heigarden Slystøyl og husmannsplassen Hæknine i Fjellgardane (nordvest i Fyresdal).

Turleiurar var Helge Kiland (botanikk) og Øyvind Skar (botanikk og historie).

Turen samla 51 deltakarar, av desse var 7 born.

Veret var flott; solskinn og passe temperatur.

Firkantperikum.

Frå Lid.

Me har fått svært positive tilbakemeldingar etter turen. Sjølv om flokken løyste seg litt opp (nokre var meir interesserte i historie og nokre var litt for skrøpelege til å gå heile vegen og

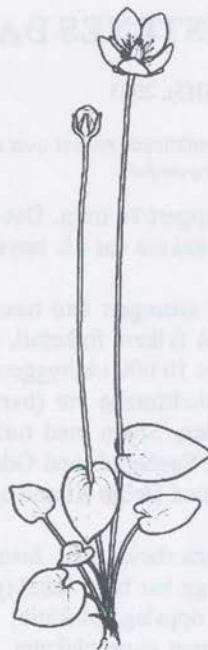
måtte kjøre eit stykke), trur eg alle hadde eit godt utbytte.

På historiesida var det nok gruve-drifta (dei eldste gravene i landet) og den gamle heigarden som interesserte mest. Men me prøvde også å trekke inn dette med planter og tradisjon (jamfør Ove Arbo Høeg). Fyresdal har generelt ein ganske fattig flora, men oppe i Fjellgardane er plantelivet rikare enn vanleg. Her fekk me demonstrert korleis raud jonsokblom dominerte og vist plassen der den gamle smeltehytta låg (koparforgifning).

Me fann fleire interessante artar frå folketradisjonen, slik som firkantperikum og prikkperikum, tepperot, kvitveis, ryllik, vendelrot, tysbast og

søterot. Me var også på utkikk etter solblom, som eg fann her i fjor. Men den greidde me ikkje å oppdage nå. Derimot fann me flekkgriseøyre, kattefot og rikmyrindikatorane svarttopp og jåblom. Lushatten (tyrihjelms)

var det rikeleg av, i tillegg til andre høgstaudplanter, som kvitsoleie, firblad og skogstorkenebb. Av bregner fann me fugletelg, hengeveng, ormetelg og skogburkne. Og så fann me to orkidéar: skogmarihand og korallrot. Me var også innom ei rekke gras- og storrantar, og meir vanlege artar.

Jåblom. Frå Lid.

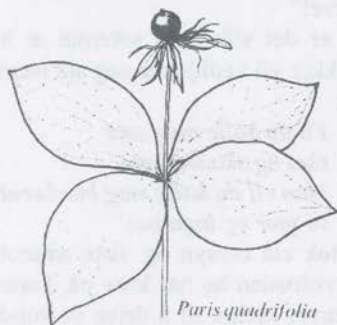
Me hadde med oss brosjyre frå NBF.

Turen var marknadsført gjennom det lokale meldingsbladet (kommuneinformasjonen for Fyresdal) og ved ei annonse i lokalavisa.

Ein journalist var invitert, men han kom ikkje.

Me fekk ikkje så mykje informasjon, men det var det vel kanskje heller ikkje behov for.

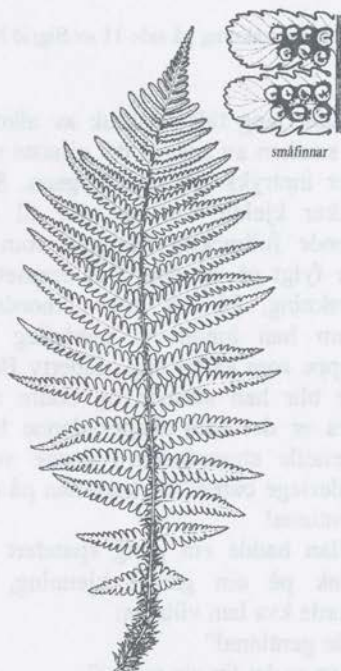
folket om spesielle funn, men heller ta ei felles oppsummering under mat-pausa.

Paris quadrifolia

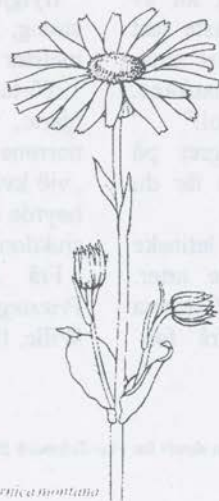
Firblad. Frå Lid.

Eg kan godt vera turleiar også neste år, og trur sogelaget kan vera ein god samarbeidspartnar da også. Eg trur eg da vil legge mindre vekt på å samle

Dryopteris filix-mas

Ormetelg. Frå Lid.

Solblom. Frå Lid.

Veronica montana

SØTEROT *Gentiana purpurea*

MED MAIGRET I „LIBERTY BAR”

Tekst¹ og teikning på side 11 av Sigrid Nordskog

Etter lang tids misbruk av alkohol er smaken av søterot det einaste som gjer inntrykk på smaksorgana. Som sikker kjelde kan eg vise til den kjende fullmektig Maigret, som eg har fylgt på oppdrag i ei drapsetterforskning. På leit etter mordaren kjem han innom ei merkeleg lita sjappe som kallar seg „Liberty Bar”; der blir han ståande og undre seg: Kva er det som skaper denne heilt spesielle atmosfæren i denne vesle underlege baren? Så kom han på det: *Gentiana*!

Han hadde ein gong spandert ein drink på ein gamal kjenning, og spurde kva han villa ha:

„Ein *gentiana*!”

„Kva er det for ein mote?”

„Det er ingen mote! Det er drukkenboltens siste tilflukt, gamle ven! Når ein i 30 år har tylla i seg alt av brennevin, er dette den einaste last som står att. Berre denne bitre smaken gjer inntrykk på smaksaukane. Og det er ikkje eingong alkohol!”

Søterota sette altså Maigret på sporet i ei mordgåte. (Boka får du låne på biblioteket.)

Søterotslekta, med det latinske namnet *Gentiana*, har fleire arter. Dei er alle beiske og bitre. Søterota er kjend som medisiplante frå før-

kristen tid. Ho vart brukt som eit universalmiddel som folk hadde stor tru på, kanskje nettopp fordi ho smaka så fælt. „Vondt skal vondt fordrive!”

No er det slik med søterota at ho slett ikkje vil vedkjenne seg sin sanne natur:

*Vil du kalle meg søte
skal eg skaden bøte.*

*Men vil du kalle meg beiskerot
so gjer eg inga bot.*

Men tok ein omsyn og viste søterota den vyrndaden ho har krav på, kunne ho jamvel hjelpe til å drive ut vonde ånder, som gjerne var årsak til lidningane.

Nordiske lækjebøker fortel at planta med fordel kunne brukast mot sinnsjukdom, „når man er kommen fra sine sind og bliffuer vilter”.

Ifylgje dansken Henrik Harpestreng, som var den mest vidgjetne meister i lækjekunst i Norden på 1200-talet, skal søterot vera bra for hjarte, milt, lever og sjuk mage. I norrøne lækjebøker blir søterot tilrådd „við kviðreppa”, ved tarmkolikk. Her hørde òg søterotbrennevin med, „við sjukdom maga”.

Frå *Beskrivelse over Sillejords Præstegield* (1786) av Hans Jakob Wille, finn me fylgjande:

¹ Artikkelen er ein av fleire som forfattaren skreiv for *Vest-Telemark Blad* tidleg på 1990-talet.

Gentiana purpurea,
SØTE, voxer mest og
næsten ene i fieldene i
Mængde. Dens Rødder
koges i fersk Melk, og
indgives Kalvene mod
Durchløb. For samme
sykdom hos Mennesker
koger man Rødderne i
Vand eller sæter dem paa
Brændevin.

Søterot er ein europeisk art og er ikkje å finne i andre verdsdelar. Her veks ho i fjelltraktene, mellom vier og bjørk, på enger, bakkar og beiter. Ho held seg i Sør-Noreg, frå Setesdal til Trøndelag. Lenger nord vil søterota ikkje, og ikkje til Sverige heller. Svenskane kallar søterota for baggsöta, etter det litt nedsetjande namnet „norrbaggar”. Kanskje var dei litt avundsjuke fordi dei ikkje sjølve hadde tilgang på dette vidunder-middelet?

Sume stader vart planta omtrent utrydda, på grunn av at ho vart hausta og eksportert i store mengder. For fjellbygdene tydde det mykje med ei slik ekstraintekt. Frå Valdres vart det opplyst at smågutane heilt opp til år 1890 fekk kr. 2,- pr. kg for tørr, rein vare.

På gardane var det vanleg å ta inn søterot og ha røter hengande i ut-huset. Det var godt å ty til om dyra vart sjuke. Kalvane og særleg dei små grisungane fekk lett magesjuka. Dei var ørende små, gjerne berre ei vike gamle, når dei vart tekne frå mora og selde. Søterot kokt i mjølk var visst ein god medisin. Men menneskja måtte òg sumtid ty til søterot, især ved langvarig magesjuka (diaré), visstnok med godt resultat. Det er bitterstoffet gentiopikrin som aukar sekresjon av spytt i munnhola og fordøvelsesvæske i magen. I skulemedisinen blir rota brukt den dag i dag, som middel til å auke matlysta og betre fordøvelsen.

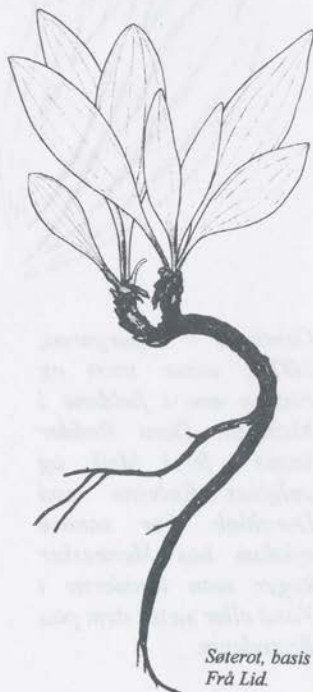
På apoteket kunne ein på 1900-talet kjøpe ei salve, „Avvenn”, til å smørje på brystvortene når spebarn skulle venjast av. Det var nok effektivt!

Nyleg snakka eg med ein fjellvandrar som hadde vore på ein meir anstrengande tur enn ho hadde rekna med. Ho hadde ikkje med noko å drikke, og i den uvanleg sterke varmen vart ho veldig tyrst og heldt på å svime av. Så hadde ho funne søterot og åt litt av den. Både tørsten og svimren vart borte, og ho orka å gå vidare til ho kom til ein bekk.

„Mi” søterot fann eg i Øyfyell. I år var ho sein, hadde såvidt byrja

springe ut i midten av juli. Blomane har form som eit lite knippe av klokker som vender oppover. Den eine av klokkene hadde såvidt opna seg. Utvendig purpurraud med ein liten bruntone, som i ein fin, gamal kjole. Innsida var underskjørtet i gulaktig rosa med raude prikkar. Alt saman smakfullt og fornemt. Blomen luktar godt honning og har akkurat plass til ei blomsterhumle nedi.

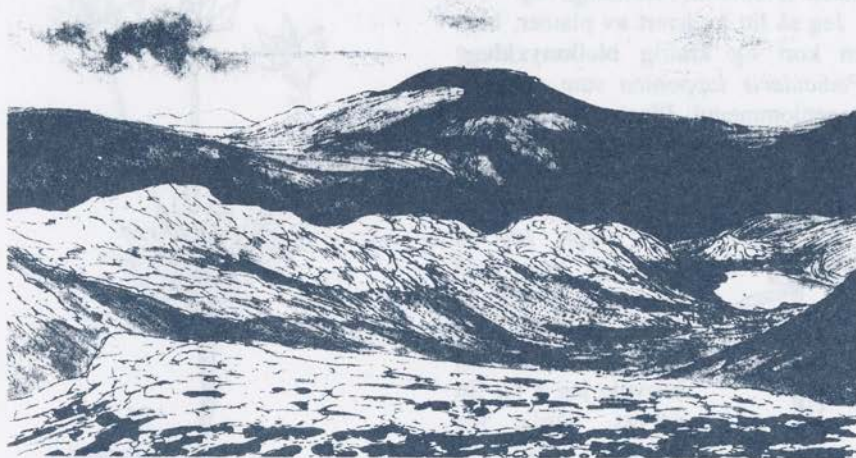
Søterotplanta er lett å kjenne sjølv om ho ikkje blømer. Blada, samla i rosett, er smalt eggforma med fem kraftige bogeforma nerver. Rota er grov og lang. Skulle du likevel vera i tvil: ta ein liten smak!

Søterot, basis og rota.
Frå Lid.

DRØMMETUR I FINNMARK

Av Sonja Eide

Fra boka Nordkapp og Magerøya av Sigurd Senje. 1979. Tegning av Omar Andréen.

På forsommeren 1997 fikk jeg tilbud om å bli med et ungt par til Finnmark. De skulle avvikle og selge en campingplass som familien eide i Olderfjorden. Jeg var ikke sen om å si ja takk, og begynte straks å fantasere om blomstene i Finnmark som ikke finnes her.

Olderfjorden er en arm på vestsiden av den lange Porsangerfjorden, ca. åtte mil syd for Honningsvåg. Vi kjørte bil gjennom Sverige og Finland oppover og i Norge hjemover, og jeg, som ikke hadde vært lenger nord enn Bodø før, syntes det var morsomt å se litt av våre nordligste fylker.

Jeg brukte en del tid på å hjelpe de unge, men en dag reiste jeg til Nordkapp Turistheim i Skarsvåg på Magerøy. Det er Norges nordligste

bebodde sted (ca. 180 innbyggere) med fiskebruk etc. og ligger bare 13 km syd for Nordkapp.

Hensikten var å se etter den sjeldne **purpurkarsen** *Braya purpurascens* som jeg visste har sitt eneste voksested på det europeiske fastland ved fjellet Duken, 312 m o.h., nær Skarsvåg. Neste morgen tok jeg en buss så nær inntil stedet som mulig og ruslet bort til foten av fjellet og over en liten bro. Jeg hadde snakket med Harry Andersson om turen, for han hadde vært der før og gav meg råd om hvordan jeg skulle gå.

Jeg begynte å vandre parallelt med fjellet helt til enden, gikk så to-tre meter høyere opp og gikk samme vei tilbake, hele tiden med øynene festet i grusen jeg gikk på. Av og til kastet

jeg et blick opp på det marmorhvite fjellet. Etter et par timer begynte det å duskregne, og jeg pakket kameraet godt ned i sekken. For tenk om det skulle streike nå – tre mil fra nærmeste fotobutikk i Honningsvåg!

Jeg så litt av hvert av planter, bl.a. en kort og kraftig **bleikmyrklegg** *Pedicularis lapponica* som var helt eggeplommegul. Plantene langt nord

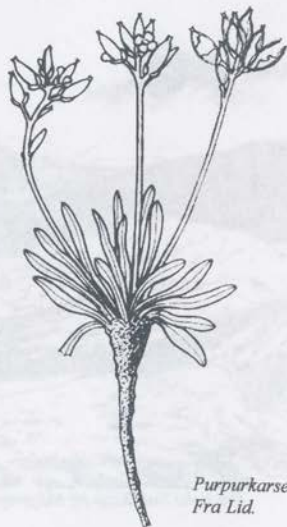
Bleikmyrklegg.
Fra Lid.

er kraftigere, kortere og sterkere i fargene sammenlignet med dem sørpå. Jeg så også en tue med helt hvit **fjellsmelle** *Silene acaulis*. Men etter tre timers leting begynte jeg å bli litt nervøs. Skulle jeg virkelig reise så langt og bruke penger uten å finne purpurkarsen? Nei! Jeg bestemte meg for å fortsette å gå over hele området – to ganger, om nødvendig. Det ble jo ikke mørkt!

Og så!! Etter fire timer fikk jeg plutselig se en hvit blomst med litt rødtone, og jeg skjønte fort at der var den jeg lette etter. Og den var i blomst! Jeg følte en intens glede. Det hadde alt blitt 20. juli, og jeg hadde regnet med å se den avblomstret. Jeg ruslet frem og tilbake mens jeg ventet på litt opphold i regnet, og da fant jeg noen eksemplarer til. Men den første var og ble den beste.

Endelig ble det litt opphold, og da var det bare å legge seg ned i grusen

med regndressen på og fotografere. Etterpå gikk jeg langs foten av fjellet og fant en større bestand som hadde kommet lenger, og der var også de

Purpurkarse.
Fra Lid.

karakteristiske skulpene. Så fikk jeg bilder av dem også. (Noen bilder stod forresten i *Blyttia* 60 (2), 2002) Da satte jeg meg ned og spiste niste, brød med leverpostei og te fra termos – og livet var herlig!

Så var det bare å gå „hjem”, for det kom ikke en eneste bil eller buss! På hotellet fikk jeg deilig fiskemiddag, og etterpå feiret jeg begivenheten med et glass Martini foran TV.

Der ble det sagt at neste dag skulle det bli disig oppholdsvær først på dagen, men mot kvelden skulle det komme vind og regn fra sydvest. Da tenkte jeg at nå har jeg mitt livs eneste sjanse til å komme til Knivskjellodden. Jeg hadde lest om den i Leif Ryvardens bok *Bortenfor sti og varde* og hadde så lyst til å

komme dit. Odden er jo Norges nordligste punkt – 2 km lenger nord enn Nordkapp!

Jeg måtte i så fall gå 6–7 km på vei og 9 km på litt utydelig sti, så jeg spurte hotellverten om noen hadde en sykkel jeg kunne låne, men det hadde ingen! Han ville isteden kjøre meg til stien etter at han hadde hatt et møte – han var nemlig ordfører også.

Så klokka halv elleve begynte jeg på stien mot Knivskjellodden. Det var greit nok, med det voldsomme 307 meter høye Nordkapp-platået på høyre side og et glimt av Gjesværsstappan, det berømte fuglefjellet, på venstre side. Av og til møtte jeg flokker av reinsdyr og hadde følge med en heilo en god stund.

Noen blomster så jeg også, og jeg tenkte at når jeg kommer til odden, så skal jeg ta et bilde av Norges nordligste blomst, om det så bare er en liten harerug! Til slutt var odden der, og der stod det et lite tårn som markerte stedet. Det var fantastisk å se utover Nordishavet, 71° 11' 48" nord! Og jeg behøvde ikke å ta bilde av en liten plante, for der stod en kjempetue med gul **rosenrot** *Rhodiola rosea*! Jeg så også rød rosenrot, **skjørbuskurt** *Cochlearia officinalis* og en rar løvetann som jeg ikke er kompetent til å bestemme – jeg kan vel kalle den for finnmarks-løvetann?

For første gang tok jeg bilde av meg selv – midt blant blomstene mens jeg spiste niste. Jeg måtte ha et bevis å vise ungene! Der har jeg vært!

Men nå begynte det å blåse mer og mer, og mørke skyer bunket seg opp, så jeg tok fatt på hjemturen, i økende

Rosenrot. Tegning av Bessie Darling Inglis.
Tatt fra boka *Ben Lawers and its alpine flowers*.
The National Trust for Scotland. 1972.

motvind, så fort som mulig. Etter hvert kom tåka også, men ved hjelp av kompasset kom jeg meg til veien uten problemer. Da var det bare å la bena gå mot hotellet mens jeg følte meg som en ekte tøffing! Klokka ble ti om kvelden før jeg kom inn, men jeg fikk like fin fiskemiddag da også.

Siste dagen tok jeg bussen til Nordkapp. Jeg måtte bare dit når jeg var så nær. Denne dagen hadde det vært umulig å gå til Knivskjellodden, og på Nordkapp kunne jeg bare ta noen bilder gjennom vinduene i uværet. Men her fantes det jo souvenirbutikker, restauranter, utstoppede fugler etc. En Ivo Caprino-film i stort format var flott, men jeg hadde mer glede av opplevelsene de første dagene!

Etter Nordkapp-turen gikk jeg inn for mitt neste store blomsterønske, nemlig å få se **silkenellik** *Dianthus superbus*. Jeg hadde snakket med

Reidar Elven om det, og han sa at den finnes enkelte steder langs strendene fra Kolvik og sydover. Jeg visste at

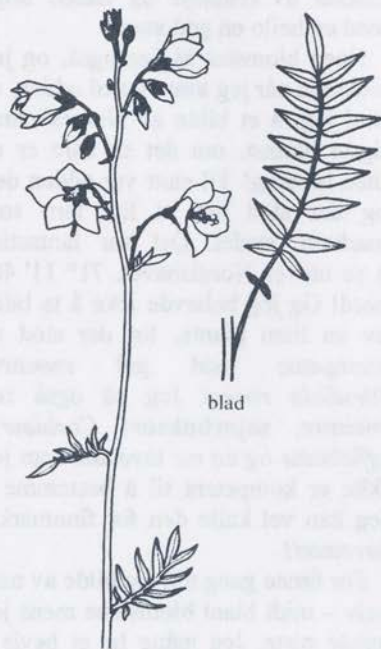

Silkenellik. Fra Lid.

den blomstrer litt senere, men jeg begynte å tråle fra vik til vik. Etter hvert så jeg store, flotte sibirgressløk *Allium sibiricum*, bleiksøte *Gentianella aurea*, bittersøte *G. amarella*, lappflokk *Polemonium acutiflorum*, finnmarksnøkleblom *Primula nutans*, og mye annet. Og akkurat da jeg så smått tenkte på å gi meg, fant jeg endelig en stor bestand av silkenellik med bristeferdige knopper! Akkurat der de stod var det ekstra grønt og frodig pga. en liten bekk.

Vi hadde enda en uke igjen av oppholdet, så siste dagen dro jeg spent tilbake. Været var disig, det var opphold og vindstille – et ypperlig fotovær! Og der stod det mange nyutsprungne blomster, fra lyse rosa til mørkere, til og med to hvite! Det ble to lykkelige timer før jeg måtte ta bussen tilbake til Olderfjorden. Samme kveld fant jeg forresten noen flotte korallrot *Corallorhiza trifida*.

Neste morgen startet hjemturen i strålende vær, så det var en fornøyd Sonja som nøt det storslagne nordnorske landskapet, med mye spennende film i bagasjen.

Lappflokk. Fra Lid.

SHAMROCK

Av Priscilla Hansen¹

Hvilket land tenker dere på når dere ser et kjempestort kløverblad malt på halen til et fly? Kan man være i tvil? Det må vel være irsk, det flyet! For irene er shamrock nærmest en hellig plante. Men hvilken art er den egentlig, og hvordan har den kommet til å bli så høyt skattet?

Det engelske ordet shamrock er basert på det irske ordet *seamir* (uttales sjamer) som simpelthen betyr kløver. *Seamrach* (uttales sjamarach, med ch som i tysk) er den kollektive formen og betyr kløver generelt. *Seamróg* (uttales sjamaråg) er den diminutive formen og betyr ung eller liten kløver. Og her ser vi slektskap med det engelske ordet.

En kjent ire

For å forstå hvorfor shamrock er så respektert nå, må man ganske langt tilbake i historien – faktisk helt til 400-tallet. Da ble sønnen til en prest i Britannias fordumskirke kidnappet av røvere og solgt som slave i Irland. Han led et hardt liv som sauegjeter i utmarken. Tidligere hadde han ingen planer om å følge i sin fars fotspor, men gjennom ensomme netter i mange kalde vintre funderte han over livet og troen og ble til slutt en overbevist kristen. En natt hørte han en stemme

som fortalte at det lå et skip og ventet på ham, og sannelig klarte han å flykte og ble lykkelig gjenforent med familien. Men det varte ikke lenge før nok en stemme talte til ham – „Vox Hiberniae” kalte han den – stemmen til det irske folket. Den bad ham

returnere til Irland og jobbe blant irene. Datoen for hans retur er tradisjonelt satt til år 431. Vi ville kalt ham en misjonær. Og jobbe gjorde han – i nærmere 30 år – med å kristne de irske hedningene. Han lyktes så bra at han er blitt selve skytshelgenen for Irland. Det er nemlig St. Patrick vi snakker om.

I løpet av denne tiden rakk han heldigvis å skrive ned sine opplevelser og gjerninger. Han kalte beretningen *Bekjennelser (Confessions)*. Og denne har overlevd de mer enn 15 århundrene som har gått siden han skrev dem ned – riktignok ikke i originalversjon, men i form av manuskripter kopiert av munkene i klostrene. I denne forbindelse må vi ikke glemme at uten disse flittige skriftlærde munkene, hadde mye av den vestlige verdens litterære arv fra antikken gått tapt under den mørke middelalderen i Europa!

Men hva har denne irske skytshelgen å gjøre i et botanisk tidsskrift? I

¹ Informasjonen inkludert illustrasjonene er hentet fra følgende bok:
Nelson, Charles. 1991. *Shamrock. Botany and history of an Irish myth*. Kilkenny.

sine *Bekjennelser* nevner ikke Patrick et eneste ord om shamrock – ikke ett! Og selv ble han nærmest glemt i løpet av et par århundrer etter sin død. Han ble nok husket i klostrene hvor hans tekster ble kopiert, men i kirkehistorien fra den tiden er hans navn merkelig fraværende. Og helgen var han nok ikke enda. Omkring år 700 skrev en skriftlærd ved navn Muichú en biografi basert på Patricks beretninger. Og det varte ikke lenge før den ene historien mer fantastisk enn den andre ble skrevet ned. Han omvendte utallige sjeler, grunnla hundrevis av kirker, ordinerte tusener av prester, drev alle slanger ut av Irland, og hans fiender ble forvandlet til rever. Men fremdeles ikke et ord om shamrock, den lille kløveren. I senere irske manuskripter fra middelalderen finner vi lyriske beskrivelser av blomstrende kløversletter, så kløverslekten, et symbol på skjønnhet, var nok velkjent i det irske landskapet. Men fremdeles fantes ingen forbindelse med St. Patrick. Og det skulle det faktisk ikke bli før på 1700-tallet.

De litterære kildene

Når man skal følge plantens utvikling i folkets bevissthet så langt tilbake i tiden, må man naturligvis basere seg på det som er skrevet ned. Og fra midten av 1500-tallet foregikk all videre diskusjon om shamrock – ordets opprinnelse, botaniske misforståelser og myter om planten – på engelsk (av og til på latin, når botanikere skulle tilføye sitt). I irsk litteratur forekommer ordet i leksika og ordbøker, eller som en del av

lyriske landskapsbeskrivelser. Der i landet var det ikke noe å diskutere, folk visste jo hva en shamrock var – eller gjorde de det?

Den første gangen ordet shamrock forekommer i engelsk litteratur er i en liten brosjyre skrevet av Edmond Campion, en lærd engelsk jesuitt. Han levde i landflyktighet i Irland ett år (mistenkt av myndighetene i England på grunn av sin religion). Og han skrev om de ville irene som ikke klipte håret og som spiste forskjellige urter, shamrock, watercress (grønn engelsk karse) og røtter. I 1577 overlot han redigering og utgivelse av skriftet til en elev. Av uvisse grunner endret denne en del, og nå kunne man lese at disse ville irene spiste „watercress, som de kaller shamrock”. Forvirringen om plantens identitet var i gang. Samtidig ble stereotypen satt: disse usle barbarene i vest var uflidde og ernærte seg ikke bedre enn dyr. At den engelske landsadelen hadde tilegnet seg deres jord og at fattigfolk led hungersnød var ikke i tankene til dramatikerne og skribentene som brukte stereotypen. Den var jo „godt stoff”, som journalister i dag ville ha uttrykt det.

På samme tid var flere botanikere i gang. Den flamske Matthias de l'Obel, som ble *Botanicus Regius*, kongens botaniker, i England, og som gav sitt navn til slekten *Lobelia*, utgav i 1570 *Stirpium Adversaria Nova* (som betyr noe sånt som ny bok om [eller liste over] planter). Her mener han bestemt at planten som de usle irene spiste var meadow trefoil, som den gangen var en fellesbetegnelse for rød- og hvitkløver. Han viser dog

litt mer forståelse for irenes situasjon når han tilføyer at det er på grunn av desperasjon de tyr til slik føde. Han medgir også at planten må være næringsrik siden den er det beste fôr for å fete opp husdyr. Han nevner ikke shamrock, men en annen botaniker, John Gerard, setter likhetstegn mellom meadow trefoil og shamrock, og det er fra hans *The Herbalist*, utgitt i 1597, at de nydelige tresnittene her stammer.

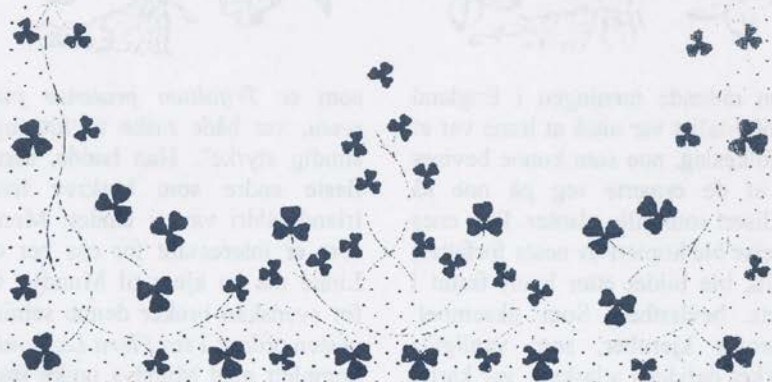
Den rådende meningen i England på 1600-tallet var altså at irene var et vilt folkeslag, noe som kunne bevises ved at de ernærte seg på noe så usivilisert som ville planter. Den enes uttalelse ble kopiert av neste forfatter, og slik ble bildet etter hvert festet i folkets bevissthet. Som eksempel: istedenfor kjeruber, som vanligvis smykket datidens atlaskart, var kartet over Irland utstyrt med desidert lite

kjerubiske figurer som skulle representere den ville irske mannen og den ville irske kvinnen!

Det ville bli for detaljert å gjengi flere eksempler her, men ett bør kanskje nevnes – ikke fordi forfatteren så ned på irenes diett, tvert imot. Henry Mundy, en lege fra Oxford, var nemlig ivrig vegetarianer. I en liten brosjyre om diett skrev han at irer „som ernærte seg av sin Chambroch,

som er *Trifolium pratense purpureum*, var både raske til fots og av smidig styrke”. Han hadde, som de fleste andre som beskrev livet i Irland, aldri vært i landet! Men det som er interessant for oss her er at Linné må ha kjent til Mundys verk, for svensken bruker denne setningen nesten ordrett i sin *Flora Lapponica* – komplett med Mundys unike staving av shamrock!

Mot slutten av 1600-tallet får vi den første beretningen om en annen bruk av shamrock. En reiseglad engelsk gentleman tilbrakte rundt 1680 ett år i Irland. Han skrev i sin dagbok at på St. Patricks dag, 17. mars (ifølge tradisjonen, dagen for hans død), brukte alle irer å bære et kors i hatten med en shamrock festet ved dets fot. Andre kilder forteller om samme skikk. Selveste Jonathan Swift (han som skrev *Gullivers Reiser*) refererte til den. På begynnelsen av 1700-tallet bar også det engelske hoffet et slikt kors (uten shamrock, vel å merke) til minne om skytshelgenen til sine undersåtter på øya i vest. Korsene var enten grønne eller røde. Det røde korset i det britiske flagg kalles den dag i dag for St. Patricks kors.

Fremdeles mangler vi en nedskreven forbindelse mellom shamrock og personen Patrick. Men nå kommer vi endelig til Caleb Threlkeld, engelskmann bosatt i Dublin, lege, protestant, fundamentalistisk predikant og ivrig botaniker. Han var en snill mann og vel likt. Som lege behandlet han ofte de fattige gratis. Han utgav i 1726 en liten bok om Irlands planter (med mange av sine moralske betraktninger knyttet dertil). Under *Trifolium pratense album* oppgir han det irske navnet for shamrock og dets betydning: den unge kløveren. Og så tilføyer han at det er tradisjon å bære planten på St. Patricks dag for å minne om at helgenen brukte en shamrock til å forklare de irske hedningene det vanskelige mysteriet om den hellige treenighet. Så måtte han tilføye en liten preken: „Uansett, når de

fukter sin *Seamar-oge*, begår de ofte feilen å drikke for mye alkohol dertil, noe som ikke er en riktig måte å holde Herrens dag hellig på. Feilen fører til utskielser.”

Inntil sent på 1100-tallet ble St. Patricks dag feiret som en rent religiøs minnedag, for den faller alltid inn i fastetiden før påske, men fra ca. 1160 ble restriksjonene lempet for denne festdagen, noe som folk utnyttet til fulle. Selv kjøtt ble konsumert den dagen – etter først å ha blitt senket ned i vann, for så å bli kalt for St. Patricks fisk!

Caleb var dermed den første til å gi klare beskrivelser, både av skikken med å drukne sin shamrock i whisky (irsk sådan, må vite!) på 17. mars og av myten om St. Patricks „shamrockpreken”. Når denne myten oppstod vet vi ikke, men blant de mange litterære kildene hvor planten blir omtalt frem til 1726, er den ikke nevnt.

Nasjonalismens symbol

Vi får bla litt raskt gjennom de neste par århundrene. Å bære shamrock hadde vært begrenset til St. Patricks dag, men i de urolige tidene mot slutten av 1700-tallet ble planten adoptert som symbol av to motstående militante grupper, nasjonalistene og rojalistene. De første kledde seg også i grønne uniformer, og grønt ble et kjennetegn på opprør. (Det er ikke bare dens frodige natur det henvises til når vi bruker betegnelsen „den grønne øya” om Irland!) Bruken av grønne emblemer ble forbudt, men shamrock var unntatt fra forbudet.

Den var blitt selve symbolet på Irland, og begge gruppene anså jo seg selv som irske patrioter.

I romantikkens glanstid på 1800-tallet ble den lille kløveren opphøyet til å være et nasjonalromantisk symbol. Det ble sunget sanger og skrevet ballader om den. Og da Georg IV avla kongelig visitt i Dublin i 1821 og stod i vognen sin og pekte på en shamrock som var festet til hatten, ville begeistringen ingen ende ta. Resultatet var en ren eksplosjon i bruken av shamrock: den ble gravert i fin krystall, malt på porselensviser, skjært ut i tremøbler, vevd inn i den fineste damask, brodert på kjoler,

Men ikke alle var like overbeviste. Etter etableringen av den Irske Fristat (Saorstát Eireann) ble det i 1926 utnevnt en komité for å godkjenne nye mynter for landet. Medlemmene var „av den sterke opinionen at banal symbolikk (runde tårn, shamrock, irske ulvehunder og soloppganger) måtte unngås”. De nye myntene brakte folket i harnisk. Vel var alle utstyrt med en keltisk harpe, og alle hadde innskrift på irsk, men ikke én shamrock var å se! Når postvesenet, derimot, skulle utarbeide den nye stats frimerker, ba de om forslag fra publikum. De første frimerkene pranget med shamrocks – som bak-

hogd i stein, preget i gull på skinninnbindinger på bøker, for ikke å snakke om alle rammer, kranser og svermer av shamrock som dekorerte sidene inne i bøkene. Anvendelsesområdene var uendelige!

I 1900 proklamerte dronning Victoria at det behaget Hennes Majestet at soldatene i Hennes irske regiment fra nå av skulle bære en kvast med shamrock på St. Patricks dag til minne om tapperheten til de irske troppene under Boerkrigen. Shamrock hadde fått kongelig godkjenning!

grunn, som bord, som sentralbilde eller sammen med en harpe. Og disse frimerkene var i bruk helt til 1967.

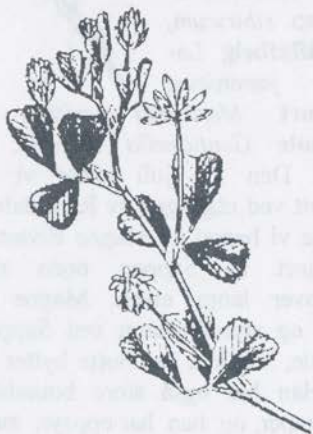
Populariteten til tross, shamrock er ikke det offisielle emblemet for republikken Irland. Den keltiske harpe har den æren. Men shamrockbladet er blitt registrert under

den internasjonale konvensjonen om varemerker som nasjonalt symbol. Man kan ikke registrere den som varemerke for produkter som ikke er laget i Irland. Bare så vi ikke forsøker det!

Så den botaniske side

Hvilken art er egentlig shamrock? Eller kanskje rettere sagt, hva mener folk at den er? Det eneste alle er enige om, er at den er en liten grønn plante med trekoblede blader. Gjennom tidene har botanikere argumentert først for den ene arten, så den andre. Selv irer var ikke alltid enige seg imellom. Etter å ha hørt en diskusjon blant naturforskere i Dublin, bestemte forfatteren Nathaniel Colgan seg for å kartlegge spørsmålet. Han bad folk om å sende inn shamrock-planter som de selv hadde plukket. Resultatet ble publisert i 1893. Av 35 bestemte planter, var over halvparten musekløver *Trifolium dubium* (se tegningen nedenfor).

I 1988 utførte Charles Nelson, taksonom ved Den nasjonale botaniske

hage, Glasnevin, Dublin, en lignende undersøkelse, men denne gang ved hjelp av radio og TV for å få budskapet ut til folket. Han fikk tilsendt 221 planter fra 31 av landets 32 fylker. 46% var musekløver, 35% hvitkløver *Trifolium repens*, 7% snegleskolm *Medicago lupulina*, 4% rødkløver *T. pratense* og 3% gaukesyre *Oxalis acetosella*. Resten bestod av jordbærkløver *T. fragiferum*, stivgaukesyre *O. corniculata*, hagehybrider av hvitkløver og noen uidentifiserte kultivarer av *Oxalis* spp. Botanikere kan bare slutte med å diskutere problemet – folket har talt!

Nå for tiden har ikke alle selv anledning til å plukke sin shamrock til 17. mars. Men den er å få kjøpt i supermarkeder. Og den lokale kjøpmannen passer nok på at arten han tilbyr er godkjent som den ekte shamrock i sitt distrikt!

Folketroen om at en firebladet kløver betyr lykke gjelder også for shamrock. I butikker beregnet på turister finner man ofte forskjellige former for suvenirer hvor „ekte lykke-shamrock” inngår i utformingen. De fire bladene som brukes her har ingenting med kløverslekten å gjøre, heller ikke med andre blomstrende planter. De stammer nemlig som regel fra en liten bregne i samme familie (Marsileaceae) som vår sjeldne trådbregne *Pilularia globulifera*. *Marsilea quadrifolia* heter den og kalles ofte kløverbregne eller shamrock-bregne. Den har ingenting å gjøre, hverken med Irland eller med St. Patrick. Bare for å gjøre forvirringen fullstendig.

MORO I REISADALEN

Av Sonja Eide¹

Inspirert av Leif Ryvardens bok *Bortenfor sti og varde*, har jeg i mange år hatt lyst til å besøke Reisadalen. Ved Sappen i Reisadalen er det et berømt plantefjell som heter Jávreoaivvit, og Ryvarden skriver: „Vil du bli opptatt i det øverste botaniske presteskap, er et besøk her like nødvendig som Mekka for en troende muslim!“ – Ikke småtteri! Siden jeg vet at det finnes **sibirnattfiol** *Plantanthera obligantha* der, har jeg tenkt mye på det.

Jeg har vært C-medlem i nordnorsk avdeling i noen år, og i 1996 var jeg med til Sulitjelma og fikk blant annet se **bergjunker** *Saxifraga paniculata*. På den turen ble jeg kjent med Solveig Bjerke Gamst fra Tromsø. Hun ville mer enn gjerne bli med til Reisadalen, hvis jeg kom nordover. Så skrev jeg til Hartvig Sætra i Målselv. Han er lokal-kjent, og han svarte vennlig på alle mine spørsmål om blomstringstider, overnattingssteder osv.

Enden på visa ble at Nordnorsk avdeling av NBF arrangerte tur dit den 20. juli 2000. Jeg ble kjempeglad

Bergjunker. Fra Lid.

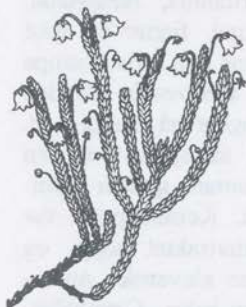
og reiste til Tromsø den 15. juli. Den 16. juli gikk vi en tur på fjellet ved byen, og da fikk jeg se over 30 fine eksemplarer av **fjellsolblom** *Arnica angustifolia* (se t.h., fra Lid). Den 17. juli hadde Nordnorsk avdeling tur til Brattfjell ved Ullsfjorden. Vi var ti botanisk interesserte i gruppen. Vi fikk blant annet se mye **fruesko** *Cypripedium calceolus* – de var riktignok litt på retur. På hjemveien var vi innom en strand og så **sibirgressløk** *Allium schoenoprasum* ssp. *sibiricum*, **strandflatbelg** *Lathyrus japonicus*, **østersurt** *Mertensia maritima* og **fjæresøte** *Gentianella detonsa*. – Hurra! Den 19. juli reiste vi til Storslett ved utgangen av Reisadalen. Der ble vi hentet av Magne Elvestad og kjørt til Sappen noen mil sørøstover langs elven. Magne er bonde og styreformann ved Sappen leirskole, og han har flotte hytter til leie. Han har også store botaniske kunnskaper, og han har oppsyn med

¹ Artikkelen har tidligere stått i Østlandsavdelingens medlemsblad *Firblad*et.

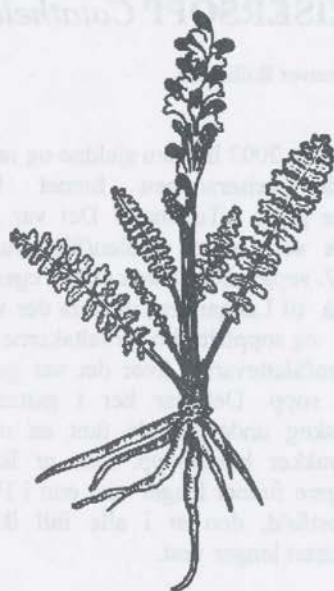
fjellet. Jeg skjønte etter hvert at det er han som vet mest om området, funnsteder osv.

Den 20. juli begynte vi, syv personer, under ledelse av Hartvig Sætra, turen oppover mot Jávreoavvit. Været var litt disig, og myggen var veldig sulten, men hvem bryr seg om det når sjansen til å se sibirnattfiol er der! Langt om lenge var vi så langt oppe som vi hadde satt oss som mål, men ingen orkidé ble funnet! Derimot så vi **sibirkoll** *Armeria scabra* og **dverglodnebregne** *Woodsia glabella*. Vi kokte kaffe og beundret den stor-slåtte utsikten. Men da kom Magne i full fart i bare shorts (myggen biter ikke sine bygdebarn). Nedover tok han ledelsen og førte oss litt nærmere den bratte elva. Ca. halvveis nede stod det en sibirnattfiol, riktignok litt liten og puslete, men dog. Begeistringen var enorm. Det stod også mye **knerot** *Goodyera repens* i knopp der og avblomstret **kantlyng** *Cassiope tetragona*.

Kantlyng i blomst. Fra Lid.

var rasmark der inne. Der fant vi avblomstret kantlyng, ditto **brannmyrklegg** *Pedicularis flammea*

(tegningen ovenfor er fra Lid) og helt rød **gulsildre** *Saxifraga aizoides*. Men den store overraskelsen ble at vi fant hele 27 eksemplarer av sibirnattfiol. Der var sikkert flere, og de fleste var avblomstret, men likevel! DET VAR STORT. Da vi kom ned, og fortalte det til Magne, fikk vi et anerkjennende blikk. Han visste selvsagt om det.

Jeg ønsker meg veldig noen dager helt oppe på Jávreoavvit med telt. Men å dra dit alene går vel ikke. Hvem vil være med? Jeg sponser 1000 kroner!

Sibirnattfiol. Fra Lid.

KEISERSOPP *Catathelasma imperiale* (Fr.) Singer

Av Gunvor Bollingmo

Høsten 2003 ble den sjeldne og rødlistede keisersoppen funnet for første gang i Telemark. Det var på TBFs sopptur til Stulen/Slettevann den 7. september. Turen skulle egentlig gå til Langangen, men da der var tørt og soppfritt dro turdeltakerne til Stulen/Slettevann hvor det var godt med sopp. Det var her i gammel granskog undertegnede fant en ung og vakker keisersopp. Den er ikke tidligere funnet lenger vest enn i Hof i Vestfold, den er i alle fall ikke registrert lenger vest.

Catathelasma imperiale. Foto: Irene Andersson.

Keisersopp er som navnet indikerer en stor og staselig sopp. Hatten kan bli opptil 20 cm i diameter og fargen er fra lys til mørk gråbrun. Foten er kort, tykk (2,5–5,0 cm) og tilspisset ved roten. Den er hvit til skittengrå

på farge og har en karakteristisk dobbel ring. Kjøttet er hvitt og delikat, med svak aromatisk lukt. Den blir sjelden angrepet av insekter og mark. De fleste funn har vært i august og september.

Keisersopp er en østlig art knyttet til Taiga-elementet og den forekommer fra boreonemoral til nordboreal (soppdatabasen, UiO/Gro Gulden). Hovedforekomstene er i Østlandsfylkene og Trøndelag, men den er funnet nord til Rana. I Norge er den funnet i granskog og blandingsskog, fra kysten til 900 m o.h. i Nord-Fron. Den danner mykorrhiza med gran og er i Norge funnet i både rik og fattig granskog og i ett tilfelle tidligere på kalkgrunn. Ellers i Europa går den for å være kalkbundet.

I vestlige deler av Europa, som Danmark, Storbritannia, Nederland, Spania og Portugal, finner en ikke keisersoppen, mens den i Øst-Europa har vært vanlig. I Slovakia ble den solgt i store mengder på markedene. Men den er nå så sjelden at den er rødlistet. Det samme gjelder i Bulgaria og Estland. Keisersoppen var imidlertid en ettertraktet sopp, og tidsskriftet til den slovenske mykologiske foreningen heter „Catathelasma”. Landet har gitt ut frimerker med soppen på (1997); det samme har Nicaragua (1998).

I Asia er soppen kjent fra Japan, og i Nord-Amerika fra Rocky Mountains til vestkysten i Canada og USA.

FRÅ EIN FJELLGARD

Av Sigrid Nordskog

Når ein er fødd og oppvaksen på ein liten gard i ei fjellbygd, får ein tidleg eit forhold til det som veks og gror der. Barnets oppfatning av kva planter som var mest til glede, stod nok ofte i sterk motsetning til det dei vaksne prøvde å lære bort. Sume planter var til nytte, andre til unytte eller beintfram til skade. Få det vekk, rysk det opp, bli kvitt det!

Ikkje så rart kanskje, at dei tenkte slik. Den vesle garden vår, som for sytti år sidan var eit bureisningsbruk, var ein travelt arbeidsplass der innsatsen tydde det daglege brød og heldt svolten unna. Planter som ikkje blei

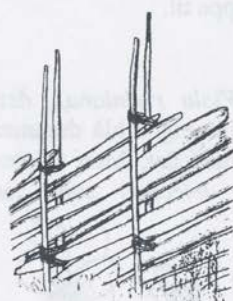

sett på som nyttige, måtte ikkje få dyrebar næring frå nyttevekstane. Dei som ikkje var nyttige var ugras, så som dei

herlege gullbostane (*Taraxacum vulgare*), små gule soler,

så gode å springe berrføtt på. Av stilkane laga vi lange lekkjer til å ha rundt halsen til pynt.

Høymole (*Rumex longifolius*) var lite velkommen, med ei grisk kraftig pelerot som gjekk djupt ned og tok alt som var av næring. Men planta kan ikkje ha hatt berre

dårlege eigenskapar. Mor kokte litt av rota saman med fløte mot brannsar eller sterk solforbrenning. Det lindra vidunderleg!

Om våren var vi ute og leita etter karvekål. Den gode lukta av karvekålsuppe var ikkje til å ta feil av. På seinsommaren samla vi frø fra karven (*Carum carvi*), eit fint krydder til å ha i nåost.

Dei unyttige, men vakre

Ei plante som sjausjæren (*Geranium sylvaticum*) var det best å elske hemmeleg. Den var så vakker og så unyttig at det var nesten syndig. Når ho voks i enga vart stikken fort treaktig og dyra ville ikkje ha henne, sjølv om ho ikkje var giftig. Ein bonde som hadde mykje sjausjær i enga, vart gjerne smilt litt av – du veit, der var ikkje anna vente.

Bli ein ståande lenge og sjå inn i blomane til sjausjæren, blir ein viss på at planta er ein fortrolla prins. Fargane har ein eigen magi som gjer at ein blir ståande som fjetra, nagla fast.

Ei anna magisk plante var gjeitskoren (*Epilobium [Chamaenerion] angustifolium*). Fargane var raudbraglut

og blåbraglute, fargane hoppa og spratt og fekk ikkje lagt seg til ro. Det er vel den magi som eigentleg er i alle planter, om ein blir som barn og lar inntrykka få sleppe til.

Fiolane

Skogfiolen (*Viola riviniana*), den låg fortenkt i sine egne blå draumar og hadde nok med det. Men skjera-blomen (*Viola tricolor*) som var

nesten lik av skapnad og hadde all verden av nyansar av kvitt, blått og gult, den hadde eit nyfikent uttrykk og fylgde ein med augo, heilt til ein var ute av syne. Skjerablomen voks i store mengder, og ein blei aldri lei av å bera inn bukettar, store og små, fyllte alt av koppar og kar.

Kornåker

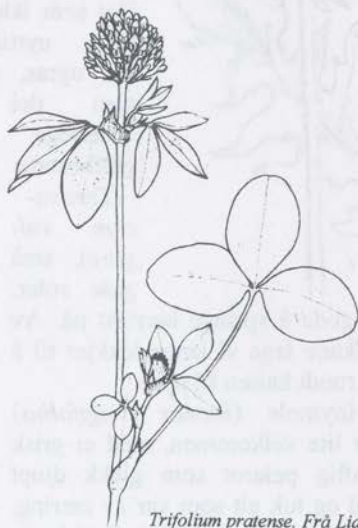
Så var det den vesle kornåkeren vår, der ein kunne få mogen bygg om ein hadde lukka med seg og året var solrikt nok, og sumaren lang nok.

Kva hugsar eit barn? Turar i måneskin, når kornet stod på staur og far gjekk på åkeren for å kjenne på kvart kornband om det var turt nok til å takast inn neste dag. Kornstaurane var mystiske vesen i måneskinet – utan handa til far hadde ein knapt våga seg ut. Var det trugande nedbør i vente, vart kornet gjerne teke inn i tidlegaste laget. Så blei det etter beste evne lagra til tork inne.

Kornet blei male på den vesle kvenna borti bekken. Mjølet, gjerne med litt snerp i, blei brukt til graut eller braud og smakte herleg. Det er i grunnen merkeleg at kveitemjølet, som smakar så lite og er heilt utan karakter, omtrent har utkonkurrert byggmjølet. Eit slags snobberi, kanskje?

Kløver og timotei

Ja, kløver og timotei skulle det vera, dei var eitt! Det var ikkje lett å forstå kvifor den kjedelege timoteien som berre er grøn, tjukk og høg og

dertil ikkje har ordentlege blomar, skulle få ha eit samliv med kløveren, med sine vakre og livlege raude blomar som var fulle av søt nektar. Seinare (mykje seinare) forstod ein litt meir av kløverens eigenskapar.

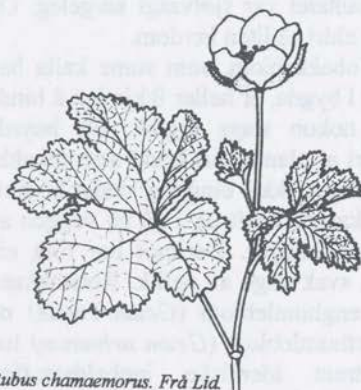
Som alle belgplanter lever kløveren i symbiose med ein bakterie av slekta *Rhizobium*. Bakterien lever i knollar på røtene til kløveren. Som takk for husværet leverer bakterien kvelstoff til kløveren, som i sin tur deler med seg til timoteien, som blir stor og kraftig og blir eit ypperleg dyrefôr. Enga var yrande full av humler og andre insekter, som var ute etter den søte nektaren i kløverblomen. Dette blei ei tukk og fin eng som var full av føreiningar¹.

Å hesje var ein kunst. Graset måtte ristast godt slik at det blei luft mellom stråa, samtidig som det skulle ligge så tett at det var vanskeleg å få handa innimellom. Ei skikkeleg hesje tolte utruleg mykje nedbør før høyet blei øydelagt.

Epler, pærer og plommer

visste vi ikkje kva var. Vi budde så høgt over havet (nesten 800 m) at slike frukter var berre noko vi hadde høyrte om. Det hendte likevel at vi fekk kvar sitt eple på juletreffestven – dei var gjerne sure og skurvete og lite stas med. Truleg var det nokon som hadde klart å skaffe noko annen sortering frå dei såkalla flatbygdene – noko som storbøndene ikkje ville ha sjølve.

Men molter! Molter var livets luksus. Molter var festmat. Den dag i

Rubus chamaemorus. Frå Lid.

dag har eg ikkje funne noko slag bær eller frukt som kjem opp mot molter. Ein liten bonus til dei som bur i nordlege og polare strøk?

Blant dei pliktene ei småjente hadde, var å gå ut og skrape steinlav (*Parmelia saxatilis*). Det skulle mor ha til å farge garn med. Kvite ulltjeld fekk raudbrune render i kvar ende når ho vov. Gensarar og ullunderbukser blei og gjerne heimelita, som dei sa. Eg minnest best dei kalde små fingrane mine, og at det aldri blei nok lav!

Enghumleblomen

Eg har aldri fått noka god forklaring på namnet humleblom. Ei forklaring kan vel vera at humlene er svært glade i blomen, det er lett å sjå, der dei øre av fryd dukkar ut og inn i det gule pollenet som dei klokkeforma blomane har å by på. Som barn trudde eg at blomane ikkje hadde sprunge ut, og gjekk kvar dag utolmodig og venta på at dei vakre rosa kronblada skulle faldast seg ut. Då det ikkje skjedde, prøvde eg å opne dei med makt.

¹ Nettoenergi av 1 kg bygg.

Resultatet var sjølvsagt sørgeleg. Og ein aldri så liten lærdom.

Tobakksblom, som sume kalla han her i bygda, er heller ikkje lett å binde til nokon slags logikk. Eg hørde aldri at planta vart brukt som tobakk-surrogat. Ikkje eingong under krigen, då karane heldt på å gå på veggen av nikotinhunger. Derimot har rota ein fin, svak ange av nellik. Rotstokkane til enghumbleblom (*Geum rivale*) og kratthumbleblom (*Geum urbanum*) har omtrent identiske innhaldsstoffer, som til eksempel *benedictin*, som var tiltrudd store medisinske eigenskapar.

For eit barn var humleblomen ei mystisk plante, full av løyndomar.

Enghumbleblom. Frå Høeg.

– Nyleg gjekk eg her på ski. Ikkje mange stavgangar – over enga under det kvite dekket – men eg syntes likevel kjenne angen av kløveren. Og over den vesle kornåkeren vår. Den vesle hagen vår. Mor som kjem ut av fjøset med bytter fulle av mjølk –

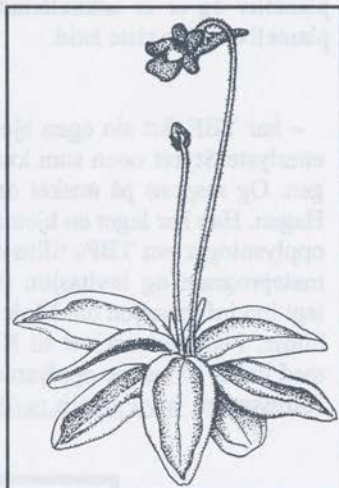
Teikning av Sigrid Nordskog.

SIDEN SIST ...

– har det kommet i handelen ekte gammeldags tette melk, eller tjukk mjølk. Denne blir produsert bare på det tradisjonsrike meieriet på Røros, men der slipper de å samle inn planter av tettegras *Pinguicula vulgaris* som man gjorde i gamle dager. Det viste seg nemlig at bondekoner i området fremdeles hadde kultur av denne melken. Tidligere var det vanlig å syrne melken de klarte å få fra kyrne før de ble sendt på seteren, og den holdt seg i kjellerne gjennom sommeren (den ble også kalt kjellermelk). Den holder seg nemlig usedvanlig lenge; meieriet setter en holdbarhetsdato på 40 dager. Melken er tykkere og litt mindre sur enn andre kultur- eller kefirtyper. Produktet er også et av de første her i landet til å bli opprinnelsesmerket etter den nye ordningen fra Landbruksdepartementet. Denne er en kopi av den franske AOC-ordningen (Appellation d'origine contrôlée). Moro at gammel kunnskap om bruk av planter igjen kommer til heder og verdighet!

Skikken med å bruke planten til å syrne melk er forresten også anvendt i Irland. Det er rart at Ove Arbo Høeg skriver at de slimdannende bakteriene, som er årsak til at melken blir „tett” og seig, ikke finnes i større grad på tettegrasbladene. Han nevner også at av og til er samme bruk knyttet til tepperot *Potentilla erecta*.

Tettegras. Tegning av Helga Hjort.

– har vi lest i telemarksavisene om planer for en kultur- og miljøpark i området ved Lunde sluser i Telemarkskanalen. Parken skal være ferdig i løpet av sommeren 2005. Den skal dekke et areal på 25 mål som omfatter blant annet et myrområde på seks-sju mål. Dette skal i anledningen grøftes opp. Arbeidet er allerede godt i gang. Har miljøvernmyndighetene vært med på dette, mon tro?

– har vi lest i lokalavisene om en skogeier i Kongsberg som har foreslått sin eiendom frivillig vernet. Eiendommen er på 15 kvadratkilometer og grenser opp mot det nåværende Skrim naturreservat og Sondalsfjellene naturreservat. Går forslaget gjennom, får Telemarks nabo i nord et av de største områdene for vern av barskog. Den nye vernestrategien fra Miljøverndepartementet – konseptet om frivillig vern ble nylig godtatt av Stortinget. Bravo, Brende!

– har dere fått med dere at det er opprettet en ny nasjonalpark? Junkerdalen nasjonalpark i Nordland, med et areal på 682 kvadratkilometer, har et særegent planteliv og er et nøkkelområde for studier om innvandring og utbredelse av plantelivet etter siste istid.

– har TBF fått sin egen hjemmeside på Internett. I Listéra 2002, nummer 2, etterlyste Styret noen som kunne tenke seg å opprette en slik side for foreningen. Og respons på ønsket om dette kom fra et av våre medlemmer, Norman Hagen. Han har laget en hjemmeside som er svært innholdsrik. Der kan en finne opplysninger om TBFs tillitsvalgte, foreningens aktiviteter og mål, årsmelding, møteprogram og invitasjon til sommerekursjon og florakartlegging. Det er lagt inn informasjon om Mule Varde, og om ballast- og Her Hos Oss-bedet med bilder. Plantefotoarkivet til NBF kan en også studere, og der er Botanikk-nett med linker til mange opplysninger angående botanikk pluss mer til. Se selv! Adressen er: www.miclis.no/tbf.

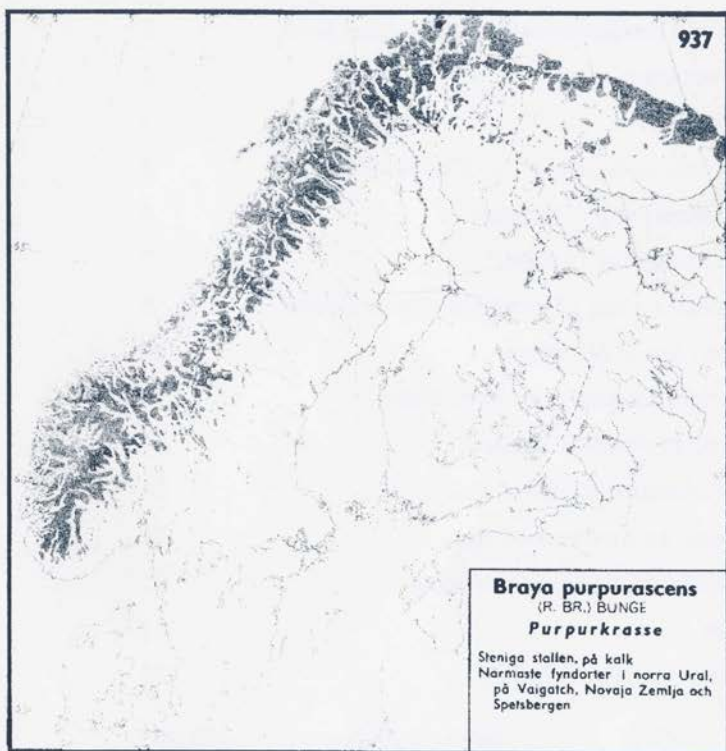

– er det satt i gang arbeide med å fotografere plantene som vokser i ballast- og Her Hos Oss-bedet på Mule Varde. Fotografiene blir laminert, og skal inngå i en mappe til bruk ved omvisninger av bedene. Det skal i første rekke tas bilder av blomsterstanden, fordi blomstringen av de forskjellige plantene er spredd over flere måneder. Da kan de besøkende få se hvordan artene ser ut i fullt flor.

Det er en av foreningens ivrige fotografer, Norman Hagen, som med sin lange erfaring i å ta digitale bilder, er sentral i „prosjektet”. Andre med digitale opptak kan også bidra.

På sikt planlegges en samle-CD for framvisning der alle artene i de to bedene er med. Her kan en ta med flere detaljer om hver og en, så som blad, frøstand, hele planten eller enkeltblomster.

BARE EN ENESTE PRIKK I „Hultén”!

INNHold

	<u>side</u>
Myrulla på Lomtjennmyrene, dikt av <i>Hans Børli</i>	1
Fra Redaksjonen	2
Sett og hørt	3
Løsning botaniske „nøtter”, av <i>Charlotte Bakke</i>	4
Villblomstenes dag i Telemark	6
Villblomstenes dag 15.6.2003	7
Villblomane sin dag i Fyresdal, av <i>Helge Kiland</i>	8
Søterot, av <i>Sigrid Nordskog</i>	10
Drømmetur i Finnmark, av <i>Sonja Eide</i>	13
Shamrock, av <i>Priscilla Hansen</i>	17
Moro i Reisadalen, av <i>Sonja Eide</i>	24
Keisersopp, av <i>Gunvor Bollingmo</i>	26
Frå ein fjellgard, av <i>Sigrid Nordskog</i>	27
Siden sist ...	31
Bare en eneste prikk i „Hultén”	33

